STUDIA TEOLOGICZNE
44(2026)

BP A. F. DZIUBA
DOI: 10.56898/ST.16765

STAROŚĆ - O BABCIACH I DZIADKACH

Streszczenie

Naturalna prawidłowość przechodzących pokoleń chyba najdoskonalej doświadczana jest w rodzinie wielopokoleniowej. Historia każdego człowieka jako indywidualnej osoby to historia rodziny, a w niej także miejsce dla babci i dziadka. W rodzinie chrześcijańskiej należy ich m.in. postrzegać jako nauczycieli i często także świadków wiary. W prawdzie Mistycznego Ciała Chrystusa i świętych obcowania stają jako niebiescy orędownicy. Mimo mijającego czasu są oni nauczycielami, zwłaszcza przekazu orędzia Ewangelii oraz tradycji. W relacji zwrotnej warto pytać się co możemy zrobić dla nich? Cenić ich obecność, pielęgnować o nich pamięć, widzieć ich rolę wstawienniczą i walczyć z ich wykluczeniem. Dziadkowie są korzeniami i tradycją oraz mądrością ku przyszłości.

Słowa kluczowe: *Starość, Chrystus, babcia, dziadek, historia, świadek, wiara*

W antropologii człowieka jako konkretnej osoby, konkretnego indywiduum wpisana jest prawda jego ziemskiego pielgrzymowania. To zaś nieodłącznie znaczone jest etapami, które są w miarę wyraźnym faktorem zmienności i specyfiki danego momentu życia. Mimo tej zdaje się oczywistości jednocześnie współczesna kultura i przemiany cywilizacyjne są przewrażliwione na punkcie kultu młodości. Do tego dochodzą jeszcze m.in. pytania o produktywności, brutalną wręcz wytwórczość oraz różnie mierzone przejawy czy znamiona witalności. Wobec tych idei staje jednak problem, a bardziej realny fakt spotkania ze starością. Zatem współczesności często spycha starość na margines, traktując jako wręcz etap „wegetacyjny". Jakże brutalna kwalifikacja człowieka. Co więcej nawet w skrajnych przypadkach człowiek traktowany jest jako obciążenie, pewien balast dla

dynamiki społeczeństwa.

Tymczasem analiza nauczania biblijnego wskazuje na bardziej godną perspektywę człowieka w schyłku jego życia. Starość „cieszy się poważaniem i jest otoczona czcią”[1] (por. 2 Mch 6, 23). Można wskazać na niektóre biblijne wzory osób starszych, które w historii zbawienia odegrały ważną rolę, m.in. Abraham i Sara (por. Rdz 17, 15-22), Elżbieta i Zachariasz (por. Łk 1, 5-25. 39-79), Symeon i Anna (por. Łk 2, 23-38). Biblia jakby odwraca ten porządek, podkreślając w sędziwym wieku dojrzałość, jakby swoistą koronę mądrości. Co więcej, w perspektywie pokoleń, dostrzega się w starości niezbędne ogniwo w łańcuchu Przymierza. W tym kontekście warto pamiętać o konieczności istnienia korzeni, w tym pojętych także w sensie teologicznym, wpisanym w dzieje zbawienia.

Historia zbawienia, znaczona jest ludzkim pielgrzymowaniem Wcielonego Boga – Jezusa z Nazaretu. On wpisany jest w dzieje Rodziny Nazaretańskiej, a więc realizm trwających pokoleń. Zatem pytanie o rodziców, a skoro o nich to także i o babcie oraz dziadka. Zatem warto pochylić się na cichą obecności tych ostatnich w historii zbawienia tak Jezusa jak i Jego naśladowców. Oni pozostawili przecież także świadectwo dla dalszych pokoleń. Nauczanie Kościoła jest w tym względzie niezwykle pouczające i pełne nadziei.

1. Międzypokoleniowe dzieje

Odpowiedzialne spojrzenie na znaczenie i rolę dziadków oraz babć wymaga przewartościowania optyki z czysto sentymentalnej na antropologiczno-teologiczną. To jest bowiem dotykanie pewnego powołania, realizmu życia i działania konkretnej osoby ludzkiej. Tutaj nie może chodzić tylko emocjonalne wspomnienia czy fascynujące opowieści z dawnych lat. To jest bowiem stawianie kwestii tożsamościowych w drodze ludzkiego pielgrzymowania (por. Mt 1, 20; Łk 19, 9; Mk 10, 45)[2]. W chrześcijańskim orędziu, które jest religią Wcielenia, historia ma fundamentalne znaczenie.

---

1 Jan Paweł II, *Encyklika “Evangelium vitae”,* Città del Vaticano 1995, nr 46.

2 Por. Benedykt XVI, *Psalm 130 – z otchłani grzechu.* Audiencja generalna, 19,10,2005, “L’Osservatore Romano” 27:2006, nr 2, s. 54-55; R. Tremblay, *L’„innalzamento” del Figlio, fulcro della vita morale,* Roma 2001, s. 97-112; A. Feuillet, *Le caractère universel du Jugement et la charité sans frontières en Mt 25,.31-46,* “Nouvelle revue théologique” 102:1980, s. 179-196; A. F. Dziuba, *Pytania wokół starości,* „Gość Niedzielny” 73:1997, nr 44, s. 19; X. Thévenot, *Morale fondamentale. Notes de cours,* Paris 2007, s. 147-152.

W niej dokonuje się zbawienie. Nikt z ludzi nie jest samotnikiem na ziemi, ale każdy ma swoją genealogię, swoje korzenie, swoją przeszłość. Podobnie i wiara nie dana jest bezpośrednio z nieba, lecz jest przekazywana, wręcz ofiarowywana czy darowana z miłością. Często właśnie tymi darczyńcami są jakże zróżnicowane pokolenia naszych przodków, tych którzy jeszcze żyją, a może zakończyli już swoją ziemską pielgrzymkę i cieszą się darem „domu Ojca" (por. J 14, 2).

Znamienne jest, że opisy pochodzenia i dzieciństwa zamieszczone w Ewangeliach kanonicznych nic nie piszą na temat dziadków Jezusa od strony Maryi. Szczególnie Mateusz (por. Mt 1, 1-17) i Łukasz (por. Łk 3, 23-38) w swoich zróżnicowanych rodowodach skupiają się na linii Józefa. Zapewne ich celem jest wykazać prawne dziedzictwo tronu Dawida i ostateczne pochodzenie aż od Adama. Według różnych tradycji ta sama osoba może mieć różne rodowody (por. 1 Kor 2, 3-3, 4; 4, 1-23; 7, 6-12; 8, 1-40)[3]. Zatem o rodzicach Maryi Pismo Święte nie mówi wprost ani słowa. Ostatecznie jednak, mimo tego objawionego braku, jednak Kościół od wieków czci ich pod imionami Joachim i Anna. Tę zasadniczą wiedzę Kościół zaczerpną z apokryficznej Protoewangelii Jakuba. Ten tekst pochodzący z II w., który choć nie jest oczywiście natchniony, odnotowuje z wielkim pietyzmem liczne echa starożytnej tradycji historycznej.

Wydaje się, że to milczenie Pisma św. o dziadku i babci Jezusa przemawia wyjątkowo czytelnie w sensie teologicznym. Zycie codzienne pokazuje, że rola dziadków często jest właśnie ukryta. Choć praktycznie jest fundamentalna, ale zazwyczaj nie widoczna na pierwszy rzut oka. Zgodnie z przekazem biblijnym Joachim i Anna reprezentują w tradycji pokolenie anawim – „ubogich Pana". To ci, którzy, wśród wielu innych od wieków, w cichości serca oczekiwali pociechy Izraela. Bez względu na pozycję społeczną (por. Jk 2, 1-4) należy być uwrażliwionym na problem, jaki stanowią ubodzy, po to, by w nich właśnie dostrzegać samego Chrystusa, który stał się ubogim (por. 2 Kor 8, 9); który być cichy i pokornego serca (por. Mt 11, 29)[4].

---

[3] Por. R. Tremblay, *L'„*innalzamento*" del Figlio*, s. 47-58; s. Panimolle, *Lettura pastorale del Vangelo,* t. 3, Bologna 1984, s. 312-321; F.-X. Durrwell, *Cristo nostra Pasqua,* Cinisello Balsamo 2003, s. 79-86; A. Fumagalli, F. Manzi, *Attirerò tutti a me. Ermeneutica biblica ed etica cristiana,* Bologna 2005, s. 349-356.

[4] Por. Leon XIV. *Adhortacja apostolska "Dilexi te",* Città del Vaticano 2025, nr 18; Franciszek, XVI Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Ku Kościołowi synodalnemu. Komunia, uczestnictwo, misja.* Dokument końcowy, Città del Vaticano 2024, nr. 19; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate",* Città del Vaticano 2018, nr 70;

Wyobrażenie Jezusa dom w Nazarecie wskazuje na rodzinę. To właśnie w tym miejscu Jezus, wzrastając „w mądrości, w latach i w łasce" (Łk 2, 52; por. 1 Sm 2, 26; Prz 3, 4; Syr 46, 13; Łk 1, 80; Rz 12, 17) uczył się historii swojego narodu, psalmów i modlitw oraz podejmował pracę wraz z Józefem[5].

Podobnie jak wzrastał Jezus w latach, tak też pomnażała się Jego mądrość, zdobywana w następstwie coraz to nowych doświadczeń, jednocześnie bardziej widoczne stawało się na zewnątrz upodobanie jakie w Nim Bóg znajdował. W ten sposób urzeczywistnia się u Joachima i Anny i to, co mówił kiedyś Jan Chrzciciel o sobie, wskazują na „Baranka Bożego" (por. J 1, 29. 36): „Ja mam się umniejszać, On zaś ma wzrastać" (J 3, 30)[6].

Jezus jak wszyscy ludzie rozwijał się fizycznie i umysłowo i cieszył się względami u ludzi i u Boga. Nie od razu bowiem zdobył swoją wiedzę doświadczalną, lecz nabywał ją i rozwijał stopniowo, proporcjonalnie do rozwoju ciała. Ten rozwój ludzie spostrzegali. Mądrość Boską, widzę błogosławionych i ludzka wiedzę wlaną posiadł Jezus od samego początku w stopniu najdoskonalszym.

W domu nazaretańskim dzięki komu Jezusa „wzrastał, w latach i łasce" (por. Łk 2, 52)? Oczywiście, dzięki Maryi i Józefowi, swoim rodzicom, pełnym miłości wobec Niego. Ale realia życia w żydowskiej rodzinie podpowiadają, że dziadkowie wobec swego Wnika także pełnili ważną rolę w tym procesie „wzrastania", darzą czułością (por. Ef 6, 4; Kol 3, 21). To zapewne od dziadków mały Jeszua słyszał o jednym z największych dzieł Starego Przymierza, o wyjściu z Egiptu czy o obietnicach danych przodkom, a zwłaszcza mesjańskich[7].

R. Tremblay, *"Prendete il mio giogo". Filiazione e morale,* "Lateranum" 72:2006, s. 305-318; R. Coste, *Les dimensions sociales de la foi. Pour une théologie sociale,* Paris 2000, s. 79-89.

5 Por. Jan Paweł II, *Encylika "Redemptoris custos",* Città del Vaticano 1989, nr 15; A. Gallitelli, *Amore è relazione. Padre, Figlio, Spirito,* Trapani 2025, s. 59-66; G. Leonardi, *L'infanzia di Gesù nei Vangeli di Matteo e Luca,* Padova 1975, s. 232-247; A. Gallitelli, *Le settanta catechesi mariane di Giovanni Paolo II (1995-1997). Per una mariologia biblico-sapienziale sulla "Madre di Dio",* Canterano 2018, s. 378-396; L. Signori, "*Giuseppe di Nazaret, mio padre" (Gesù),* San Paolo in Cariano 2014, s. 118-129.

6 Por. Benedykt XVI, *Encykilka "Spe salvi",* Città del Vaticano 2007, nr 36; Benedykt XVI, *Encyklika "Deus caritas est",* Città del Vaticano 2005, nr 13; R. E. Brown, *Giovanni. Commento al vangelo spirituale,* Assisi 1999, s. 75-86.

7 Por. W. Grudem, *Etica biblica. Un'introduzione al pensiero morale cristiana,* Roma 2022, s. 30-37, 46-48, 214-219; M. Frame, *The Doctrine of the Christian Life. A Theology of Lordship,* Phillipsburg 2008, s. 354-358; W. Grudem, *Teologia sistematica. Introduzione*

To Anna i Joachim byli żywą pamięcią, którą spotykał Jezus. Przecież ludzie starsi są „strażnikami pamięci zbiorowej”[8]. W fizjonomii starszych ludzi zapisana jest historia, zwłaszcza ta osobiście przeżyta, której na próżno szukać w książkach. Jeśli w swej opatrzności Bóg wybrał konkretną rodzinę, by – w swoim Synu - wejść w ludzką historię, to uświęcił tym samym relację międzypokoleniową. Można zatem powiedzieć, że Joachim i Anna, dając życie Maryi Niepokalanej, stali się „dziadkami Boga”. To stwierdzenie literackie, jest jednak jedną z ludzkich konsekwencji dogmatu o Wcieleniu Syna Bożego. Wywoływany tutaj szacunek do symbolicznej „siwizny” babci i dziadka Jezusa nie jest więc tylko nakazem moralnym, choć bardzo pięknym i dumnym, ale aktem czci wobec samej struktury, zwłaszcza rodzinnej, w jakiej Bóg zechciał się objawić (por. Ef 6, 1; Kol 3, 20). Osoby starsze, kreując w przeszłości rzeczywistość, dały podwalny pod teraźniejszość, a jako „żywe biblioteki”[9] niosą bogactwo doświadczenia, z którego może czerpać kolejne pokolenie.

2. Szkoła wiary

Pismo święte, tak Starego jak i Nowego Przymierza, wielokrotnie podkreśla rolę starszego pokolenia w pielęgnowaniu i przekazywaniu depozytu wiary. Nie chodzi tu o ideologię i jej teoretyczne propagowanie, ale o świadectwo życia. To klasyczna i praktyczna realizacja starożytnej maksymy „Verba docent, exempla trahunt”. Słowa te brzmią szczególnie doniośle w kontekście autorytetu jakim z pewnością dla Jezusa byli nie tylko rodzice, ale i jego dziadkowie oraz nauczyciele (por. Łk 1, 13; 1 Tm 1, 2; 1 P 5, 13; Mt 20, 20).

Klasycznym przykładem biblijnym, jest tekst z początku Drugiego Listu św. Pawła do Tymoteusza. Apostoł Narodów pisze, z dziękczynieniem, do swojego ucznia: „W nocy i we dnie pragnę cię zobaczyć – pomny na twoje łzy – by napełniła mnie radość, na wspomnienie wiary bez obłudy, jaka jest w tobie; ona to zamieszkała pierwej w twojej babce Lois i w twej matce Eunice, a pewien jestem, że mieszka i w tobie” (2 Tm 1, 3–5).

alle principali dottrine della Bibbia, Chieti 2014, s. 17-23, 147-143.

[8] Jan Paweł II, *List do moich Braci i Sióstr - ludzi w podeszłym wieku,* Città del Vaticano 1999, nr 9; Por. A. F. Dziuba, *Orędzie jesieni życia,* „Studia Teologiczne” 35:2017, s. 77-94.

[9] Jan Paweł II, *List do moich Braci i Sióstr - ludzi w podeszłym wieku,* nr 12. Por. X. Thévenot, *Morale fondamentale,* s. 195-196.

Franciszek pisze: W szczególności jesteśmy zachęcani do uznania, że mamy <<dokoła siebie mnóstwo świadków>> (Hbr 12, 1), którzy nas wspierają, abyśmy nie zatrzymywali się w drodze, którzy pobudzają nas do kontynuowania naszej drogi do celu. A wśród nich może być nasza własna matka, babcia lub inne bliskie osoby (por. 2 Tm 1, 5). Może ich życie nie zawsze było doskonałe, ale, nawet pośród niedoskonałości i upadków, szli naprzód i podobali się Panu”[10].

Warto zauważyć wymowę w kolejność wymienianych osób. Paweł nie wspomina ojca Tymoteusza (który był Grekiem, a więc poganinem – por. Dz 16, 1-2), ale wskazuje na linię kobiet: babkę Lois i matkę Eunice. W tym kontekście należy pamiętać, że dzieci z mieszanego małżeństwa winny, według prawa żydowskiego, trzymać się religii matki (por. Dz 16, 3).

Tymoteusz pozostanie u boku Pawła (por. Dz 17, 14-15; 18, 5; 19, 22; 20, 4; 1 Tes 3, 2. 6; 1 Kor 4, 17; 2 Kor 1, 19; Rz 16, 21) i okażę się aż do końca jednym z najwierniejszych jego uczniów (por. 1 Tm; 2 Tm). To babcia jest tutaj wymieniona jako pierwotne źródło wiary, z którego czerpały kolejne pokolenia. Nie ma w Nowym Testamencie wielu świadectwa o dobrodziejstwie wychowania do wiary na łonie wierzącej rodziny (por. 2 Tm 3, 14-15).

Ostatecznie bowiem, przyjęte przez Tymoteusza orędzie Ewangelii, nie była to nauka Pawła (por. Dz 16, 1; 2 Tm 1, 5; 3, 15; Rz 16, 21). Lecz samego Boga przemawiającego do ludzi przez Pismo święte. Od wspomnianej już tak chlubie matki i babki uczył się Tymoteusz szacunku dla Pisma Świętego, jako księgi tej mądrości, która wiedzie do zbawienia przez to, że prowadzi ludzi do wiary w Jezusa Chrystusa[11].

Przedmiotem dziękczynienia jest wiara Tymoteusza, będąca wyrazem specjalnego działania Bożego nie tylko zresztą w nim samym, lecz także już w jego matce, a nawet babci. Tak więc wiarę odziedziczył Tymoteusz niejako po matce chrześcijance. O tym jako bardzo był Tymoteusz bliski Pawłowi (por. 1 Kor 4, 17; 1 Tm 1, 2; Flp 2, 20-22; 1 Tes 3, 2; 2 Tm 3, 10-11), świadczy ciągła pamięć modlitewna o umiłowanym uczniu, który jest także nazywany „ukochanym dzieckiem” (2 Tm 1, 2), „prawowitym dziec-

[10] Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”*, nr 3; Por. W. Grudem, *Teologia Sistematica,* s. 1547-1554.

[11] Por. W. Grudem, *Etica biblica,* s, 86-89, 206-209; M. Frame, *The Doctrine of the Christian Life,* s. 183-192; D. P. Gushee, G. H. Stassen, *Kingdom Ethics: Following Jesus in Contemporary Context,* Grand Rapids 2016, s. 65-85.

kiem w wierze" (1 Tm 1, 2) i „wiernym synem w Panu" (1 Kor 4, 17)[12]. Pisząc o modlitwach zanoszonych bez ustanku do Pana, przy sposobności wspomina Paweł o tym, że nawet wtedy, kiedy nie znał jeszcze Chrystusa, służył Bogu jedynemu z całym zapałem i ze spokojem serca. Gorliwość tę odziedziczył zresztą najprawdopodobniej po swoich przodkach, również jak on kiedyś ortodoksyjnych Izraelitach.

Zatem w starożytności, ale i w wielu współczesnych rodzinach to właśnie dziadkowie są bardzo zaangażowanymi strażnikami tradycji wiary i pierwszymi katechetami, wrażliwym w kształtowaniu sumienia (por. Dz 16, 41; 1 Kor 7, 10; Flp 4, 8-9; 1 Tes 4, 1-3; 2 Tes 2, 15)[13]. W czasach, gdy rodzice są pochłonięci pracą zawodową, to często babcia uczy znaku krzyża i modlitw tzw. pacierza, a dziadek opowiada o tym, jak Bóg w swej Opatrzności prowadził go przez trudne momenty, tak iż obecnie może być blisko swych wnuków.

Franciszek w posynodalnej adhortacji apostolskiej „Amoris laetitia" pisze wprost o posłudze ewangelizacyjnej dziadków: „Nie można wychowywać bez pamięci.: <<Przypominajcie sobie dawniejsze dni>> (Hbr 10, 32). Opowiadania osób starszych czynią wiele dobrego dzieciom i młodzieży, ponieważ łączą je z historią przeżytą czy to przez rodzinę, dany region czy też ojczyznę. Rodzina, która nie szanuje i nie dba o swoich dziadków będących jej żywą pamięcią, jest rodziną rozbitą. Natomiast rodzina, która pamięta, jest rodziną, która ma przyszłość"[14].

Świadome odcięcie od korzeni, od owego źródła życiodajnego, od mądrości „babki Lois" sprawia, że stajemy się duchowymi sierotami podatnymi na każdą nowinkę, pozbawionymi kręgosłupa tożsamości. Dlatego pytanie biblijne o „depozyt wiary" (por. 2 P 2, 21; Jud 0, 3; 1 Tm 6, 20; 2 Tm 1, 12. 14)[15]. Pustynia współczesności przenosi swobodnie, odrywa-

[12] Por. Benedykt XVI, *Encykilka "Spe salvi",* nr 35.

[13] Por. F. Di Nanna, *Maria e Giuseppe "Famiglia" di Gesù e sua esemplarità per la famiglia cristiana,* Gli apporti innovativi di Giovanni Paolo II (1978-1999) nel contesto della post-modernità, Roma 2003, s. 154-162; W. Grudem, *Etica biblica,* s. 32-37, 153-157; G. Mollo, *La famiglia come luogo di formazione ai valori,* "La Famiglia" 159:1993, s. 26-36; A. D. Naselli, J. D. Crowley, *Conscience: What It Is. How to Train It, and Loving Those Who Differ,* Wheaton 2014, s. 55-83.

[14] Franciszek, *Adhortacja apostolska "Amoris laetitia",* Città del Vaticano 2016, nr 193.

[15] Por. Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „Dei Verbum",* w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje,* Poznań 2002, nr 10; Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes",* w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje,* nr 65.

jąc i nie dając właściwego wskazania życiowego. Fale cywilizacyjne miotają swobodnie, narażając na liczne niebezpieczeństwa, a nawet niszcząc osoby i rodziny.

Podeszły wiek na kartach Biblii jest też czasem szczególnej płodności duchowej, wielorakiego owocowania, a zwłaszcza rodzinnego Niestety taki duch, takie oczekiwanie staje niejednokrotnie w sprzeczności z dzisiejszym kultem efektywności. Starożytny psalmista jednak wytrwale zapewnia: „Wydadzą owoc nawet i w starości, pełni soków i zawsze żywotni, aby świadczyć, że Pan jest sprawiedliwy" (Ps 92, 15–16; por. Pwt 32, 4; Łk 2, 25-38). Czyni nawet wymowne zestawienie: Szczęśliwy los sprawiedliwych, a ruina bezbożnych (por. Ps 92, 1-6). Może jawić się tutaj pytanie o rodzaje owego owocowania[16].

Szczególne znaczenie mają tutaj owoce w postaci różnorakiej modlitwy wstawienniczej. To budzenie cierpliwości czy umiejętność ofiarowania cierpienia wraz z cierpieniami Chrystusa (por. Flp 1, 29; Kol 1, 24; 2 Tm 2, 3) oraz „uczestnictwo" w cierpieniach bliźnich (por. 1 Tes 2, 14; 2 Tes 1, 5; 2 Tm 3, 11; Hbr 10, 34; 1 P 3, 8; 5, 9). Szczególnie błogosławieni, którzy cierpią przeładownia dla sprawiedliwości (por. Mt 5, 10-12; Łk 6, 22-23; 1 P 3, 14)[17].

Starsi ludzie we wspólnocie Kościoła nie są „byłymi aktywnymi", tymi, którzy zakończyli swe szerokie zaangażowanie. Oni są nadal dynamicznie „obecnie kontemplującymi". To jest nowa jakość ich aktywności. Zatem ich rola zmienia się, ale w żadnym wypadku nie traci na wartości. To bogactwo owej maksymy: „Verba docent, exempla trahunt".

3. Obcowanie świętych

Mając na względzie naturalne procesy starzenia się, które oczywiście odnoszą się do każdego człowieka, a szczególnie odnoszą się do dziadków, trzeba zauważyć temat śmierci (por. 1 Kor 15, 45; Syr 12, 7; 1 Tm 6, 16). To dotykanie ostatniego etapu ludzkiego życia, którego finalny moment jest niepowtarzalnym i indywidulanym przeżyciem. To jest jeszcze jedna

[16] Por. Benedykt XVI, *Encykilka "Spe salvi",* nr 50; Franciszek, *Bulla "Spes non confundit",* Città del Vaticano 2024, nr 24.

[17] Por. Leon XIV. *Adhortacja apostolska "Dilexi te",* nr 76; Franciszek, *Bulla "Spes non confundit",* nr 18; Benedykt XVI, *Encykilka "Spe salvi",* nr 2; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate",* nr 63, 66; Franciszek, *Bulla "Misericordiae vultus",* Città del Vaticano 2015, nr 9, 13.

granica doświadczenia osoby stworzonej przez Boga, i to dla niej samej. Człowiek został uratowany dla życia za sprawą Chrystusa (por. Dz 2, 27. 31; 13, 34-37) i będzie mógł dzięki obecności Boga Żywego (por. Mdr 6, 19; 1 P 1, 18. 23; 3, 4) stać się dziedzicem niezniszczalności (por. Rz 2, 7; 1 Kor 9, 25; 15, 42-54; Ef 6, 24; 2 Tm 1, 10; 1 P 1, 4). Dla wielu dziś żyjących dziadkowie przekroczyli już tę granicę i są już „po drugiej stronie", doświadczając prawdy nieśmiertelności (por. Mdr 1, 15; 3, 4; 8, 13. 17; Syr 17, 30; 1 Kor 15, 53-54)[18].

Prawda wyznawana w Credo „Wierzę w Świętych Obcowanie" nadaje odejściu naszym zmarłym nowej teologicznej, a więc i zbawczej jakości. Tutaj dotyka się niezwykle dynamicznej i zarazem ważnej dla każdego człowieka prawdy o „communio sanctorum", czyli świętych obcowania. Prawda ta jest szczególnie żywa w świadomości i rzeczywistości ludzkich relacji. Kościół zaś wskazuje, że „do wspólnoty świętych (komunii świętych) należą wszyscy ludzie, którzy swoją Nadzieję pokładają w Chrystusie i przez chrzest przynależą do Niego, bez względu na to, czy już umarli, czy jeszcze żyją. Ponieważ jesteśmy w Chrystusie jednym ciałem, żyjemy w jednej wspólnocie obejmującej niebo i ziemię"[19]. Duch udzielony przez Boga na chrzcie pozwala człowiekowi uczestniczyć w świętości samego Boga (por. Ef 2, 21; 1 P 2, 9), a jednocześnie staje się godnym wezwania Bożego (por. 1 Tes 3, 13; Ap 22, 11), aby rozprzestrzenić wokół siebie Miłość, którą jest sam Duch Święty (por. Rz 5, 5; 15, 30; Ef 4, 16; 2 Tm 1, 7)[20].

Śmierć zmienia relację międzyludzką, międzyosobową, ale jej nie kończy. Wynosi ją na nowy i inny poziom, nadając inną dynamikę wiary, nadziei i miłości. Przecież miłość jest szczególnie trwała i winna w swym autentyzmie wzbudzać nowe bogactwo relacji (por. 1 Kor 13, 13). Franciszek przypomina: „Nadzieja, wraz z wiarą i miłością, tworzy tryptyk <<cnót teologalnych>>, które wyrażają istotę życia chrześcijańskiego (por. 1 Kor 13, 13; 1 Tes 1, 3). W ich nierozerwalnym dynamizmie, nadzieja jest tą, która niejako nadaje orientację, wskazuje

[18] Por. Benedykt XVI, *Encyklika "Deus caritas est,* nr 7, 18; W. Grudem, *Teologia Sistematica,* s. 1547-1557.

[19] YOUCAT Polski. *Katechizm Kościoła Katolickiego dla młodych,* Częstochowa 2011, nr 146. Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego,* Poznań 2002, nr 946-962.

[20] Por. Franciszek, *Bulla "Spes non confundit",* nr 1-2, 4; Benedykt XVI, *Encykilka "Spe salvi",* nr 9; Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti",* Città del Vaticano 2020, nr 62; Franciszek, XVI Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Ku Kościołowi synodalnemu. Komunia, uczestnictwo, misja.* Dokument końcowy, nr 12; Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei",* Città del Vaticano 2013, nr 21, 57.

kierunek i cel chrześcijańskiej egzystencji”[21].

Dodatkowym elementem jest fakt, że ziemskie więzy krwi i ducha, zwłaszcza zapoczątkowane w sakramencie chrztu świętego, trwają nadal w Mistycznym Ciele Chrystusa. Każdy spośród wiernych jest częścią jednego ciała (por. Rz 12, 4-5; 1 Kor 12, 12-27; Ga 3, 27), organizmu Chrystusa (por. 1 Kor 6, 15). Im bardziej Kościół wzrasta, tym, bardziej jest wyrazem Chrystusa (por. Ef 4, 12. 16)[22]. Wzmacniają je i ożywiają, zwłaszcza dalsze sakramenty święte. Wreszcie systematyczna i szczera modlitwa za zmarłych dziadków i babcie to nasz obowiązek wynikający z wdzięczności, ale też akt miłosierdzia. Tego uczy także szerzej pojęte przykazanie Dekalogu: „Czcij ojca twego i matkę twoją” (Wj 20, 12; por. Pwt 5, 16).

Sobór Watykański II w „Lumen gentium” przypomina i wyjaśnia: „Uznając w pełni tę wspólnotę całego Mistycznego Ciała Jezusa Chrystusa, Kościół pielgrzymów od zarania religii chrześcijańskiej czcił z wielkim pietyzmem pamięć zmarłych”[23]. Nasza modlitwa może pomóc im w procesie oczyszczenia, by mogli w pełni zjednoczyć się z Bogiem i w pełni cieszyć się darem zbawienia, w oglądaniu Boga „twarzą w twarz” (por. 1 Kor 13, 12; 2 Kor 3, 18).

To jest ten wymiar wertykalny naszej genealogii, która ma swoje dalsze trwanie. W wymiarach ziemskich w wielu kulturach istnieje troska o miejsca pochówków, o groby. Jest to ważny kulturowy wymiar społeczności żyjących i zmarłych. Nieposiadanie grobu było uważane za wyraz wielkiej kary (por. Ap 11, 9); oznaczało to, że zmarły nie mógł spotkać się ze swymi przodkami; że był skazany na zapomnienie; że mógł być deptany przez każdego przechodnia (por. 2 Krl 9, 10. 34-37; Jr 22, 18-19). Dla ludzi wiary ważnym wymiarem relacji jest także dbałość o zbawienie tych, którzy odeszli, a w nich także o własne i tych, z którymi jeszcze pielgrzymujemy na ziemi. To jest dotykanie w wierze, nadziei i miłości zagadnienia kluczowego dla żywotności chrześcijańskiej eschatologii.

Istnieje jednak i druga strona tej relacyjnej rzeczywistości, o której nie można zapominać. Nie można tutaj ulegać pewnym obawom z tytułu oskarżeń nawet paradoksalnie o spirytyzm czy magię (por. Ga 5, 20;

[21] Franciszek, *Bulla “Spes non confundit”,* nr 18.

[22] Por. Franciszek, XVI Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Ku Kościołowi synodalnemu. Komunia, uczestnictwo, misja.* Dokument końcowy, nr 15, 52, 142; Benedykt XVI, *Encyklika “Deus caritas est”,* nr 10; Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti”, 280.*

[23] Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”,* Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje,* nr 50.

Ap 21, 8; 22, 15)[24]. Jeśli bowiem wierzymy, że nasi zmarli trwają nadal i żyją w Bogu, to wierzymy również, że mogą się za nas wstawiać: „Wstawiennictwo jest ich najwyższą służbą zamysłowi Bożemu. Możemy i powinniśmy modlić się do nich, aby wstawiali się za nami i za całym światem"[25].

To nauczanie Kościoła dotyczy oczywiście przede wszystkim osób wyniesionych do chwały ołtarzy, świętych i błogosławionych, a więc kanonizowanych czy beatyfikowanych. Jednak teologia katolicka o wiele szerzej rozumie termin „świętych". Chodzi bowiem o wszystkich zbawionych. Nasi antenaci, a zwłaszcza dziadkowie i babcie, jeśli oglądają oblicze Boga, są naszymi najbliższy mi orędownikami. Ich swoista „bliskość" Boga, w sensie ludzkim, jakby szczególnie predysponuje ich do pamięci o rodzinie, która nadal, w kolejnych pokoleniach kontynuuje swoje eschatologiczne pielgrzymowanie na ziemi. Świętość Boga udziela się wybranym Boga (por. Kpł 19, 2; 1 P 1, 15-16), a wezwanie do świętości (por. 1 Tes 4, 7; 2 Tm 1, 9) można usłyszeć tylko w Jezusie, Świętym Bożym (por. Mk 1, 24; Łk 1, 35; J 6, 69; Dz 4, 27; Ap 3, 7)[26].

To sprawia, że można więc z całą szczerością prosić zmarłą babcię czy dziadka o pomoc w trudnych sprawach rodzinnych, a zwłaszcza o opiekę nad wnukami. Wydaje się więc oczywistym, że najlepiej zrozumie skomplikowane relacje w naszej rodzinie ten, kto sam do niej należał i ją tworzył. W sensie duchowym nadal ją współtworzy. To nie jest jakaś dziwna praktyka „wywoływania duchów". To jest natomiast szczególna realizacja prawdy wiary w to, że Kościół jest jeden – ten na ziemi i ten w niebie. Ta żywa relacja z przodkami staje się wtedy dynamiczną wymianą darów duchowych. W ten sposób tak pojęta pamięć staje się czymś więcej niż tylko wspomnieniem – staje się żywą obecnością. Chrześcijanin nie powinien obawiać się śmierci (por. 1 Kor 15, 57-58; Hbr 2, 14), zawsze bowiem pozostaje w Chrystusie i zawsze żyje (por. J 11, 25-26)[27].

---

[24] Por. Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti",* nr 112; Franciszek, *Bulla "Spes non confundit",* nr 18-19; F. Mussner, *La Lettera ai Galati,* Brescia 1987, s. 578-589; H. U. von Balthasar, *Spiritus Creator. Saggi teologici,* t. 3, Brescia 1972, s. 142-148; P. Prigent, *L'Apocalisse di s. Giovanni,* Roma 1985, s. 662-669; H. U. von Balthasar, *Solo l'amore è credibile,* Roma 1982, s. 89-96; F.-X. Durrwell, *Cristo nostra Pasqua,* s. 179-186.

[25] *Katechizm Kościoła Katolickiego,* nr 2683.

[26] Por. Benedykt XVI, *Encyklika "Spe salvi",* nr 50; Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor",* Città del Vaticano1993, nr 120; Benedykt XVI, *Encyklika "Deus caritas est",* nr 41; Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti",* nr 239; Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele,* Poznań 1994, s. 73-82; E. Bosetti, *Il Figlio e i figli di Dio. Etica filiale del Nuovo Testamento,* "Rivista di teologia morale" 36:2004, s. 227-245.

[27] Por. Franciszek, *Bulla "Misericordiae vultus",* nr 18; F. Maceri, *Parlare di libertà con i non credenti a partire dal Figlio, che è libero e libera*, "Theologica and Historica 11:2002,

4. Misja nauczycielska i wychowawcza

Teologiczna analiza życia człowieka na ziemi pokazuje zróżnicowanie także jego fizycznych oraz psychicznych etapów. Niekiedy są one znaczone pobytem w różnego rodzaju domów opieki czy pomocy, szpitalach i innych placówkach medycznych. Wobec tego fenomenu Jan Paweł wskazuje także na ich pomocniczą rolę, w stosunku do rodziny. Winny one kierować się „nie tylko kryteriami sprawności organizacyjnej, ale dobrocią i wrażliwością”[28]. Jednak szczególnym miejscem jest samotność w pustych mieszkaniach w blokowiskach. Pozostawanie w samotności kształtuje także nowe znamiona osobowościowe i zazwyczaj jest bardzo destruktywne.

Mając na względzie złożoność tych sytuacji Kościół nieustannie piętnował to, co nazywał „kulturą odrzucenia” oraz marginalizacji. Wydaje się, że właśnie osoby starsze, a zwłaszcza samotne są jej pierwszymi ofiarami, często skrytymi i niedostrzeganymi. Kiedy przestają być produktywne ekonomicznie, system czy struktury społeczne subtelnie dają do zrozumienia, że są zbędne. Takie czy podobne postawy oraz mechanizmy zauważa się także w samych rodzinach[29]. Jan Paweł II sprzeciwia się eutanazji jako jednemu z „najbardziej niepokojących objawów kultury śmierci”[30]. Wobec tych postaw trzeba z całą wyrazistością stwierdzić, że to grzech nie tylko przeciwko miłości bliźniego, ale przeciwko samemu Bogu-Stwórcy, który utożsamia się z każdym etapem ludzkiego życia (por. Mt 22, 37. 39; Mk 12, 30-31. 33; Łk 10, 29-37)[31].

Chrześcijanin winien kochać swego bliźniego (por. Rz 13, 8-10; Ga 5, 14). Miłość bliźniego opiera się zasadniczo na wierze (por. Ga 5, 6), ale jednocześnie sprawia, że życie z wiary odznacza się pewnym autentyzmem

s. 283-297; F.-X. Durrwell, *Lo Spirito Santo alla luce del mistero pasquale,* Roma 1982, s. 49-56; R. Tremblay, *Radicati e fondarti nel Figlio. Contributi per una morale di tipo filiale,* Roma 1997, s. 148-156; M. Bordoni, *La cristologia nell'orizzonte dello Spirito,* Brescia 1995, s. 57-64.

28 Jan Paweł II, *List do moich Braci i Sióstr - ludzi w podeszłym wieku,* nr 13

29 Por. Jan Paweł II, *Encyklika "Evangelium vitae",* nr 23, 64; Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio",* Città del Vaticano 1981, nr 27, 77; Jan Paweł II, *List do Rodzin „Gratissimam sanae"*, Città del Vaticano 1994, nr 15.

30 Jan Paweł II, *Encyklika "Evangelium vitae",* nr 64; Por. Jan Paweł II, *Encyklika "Evangelium vitae",* nr 15,18.

31 Por. Leon XIV. *Adhortacja apostolska "Dilexi te",* nr 24, 105, 107; Benedykt XVI, *Encykilka "Spe salvi",* nr 28; Franciszek, *Adhortacja apostolska "Gaudete et exsultate",* nr 98; Benedykt XVI, *Encyklika "Deus caritas est",* nr 1; Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti",* nr 81, 181.

(por. 1 Kor 13, 1-8)[32]. Jak zauważa Benedykt XVI, że trzeba ludzi „prowadzić ku takiemu spotkaniu z Bogiem w Chrystusie, które by budziło w nich miłość i otwierało ich serca na drugiego, tak aby miłość bliźniego nie była już dla nich przykazaniem nałożonym niejako z zewnątrz, ale konsekwencją wynikającą z ich wiary, która działa przez miłość (por. Ga 5, 6)"[33].

W ogólnym przesłaniu społecznym Pisma świętego szacunek dla ludzi starszych jest swoistym papierkiem lakmusowym moralności społeczeństwa i relacji międzyludzkich. Księga Mądrości Syracha poucza: „Nie uwłaczaj człowiekowi w jego starości, albowiem i z nas niektórzy się zestarzeją" (Syr 8, 6). A w innym miejscu dodaje: „Nie odsuwaj od siebie opowiadania starców, albowiem i oni nauczyli się go od swoich ojców; od nich i ty na uczysz się rozumu, by w czasie potrzeby dać odpowiedź" (Syr 8, 9; por. Kol 4, 6).

Stary Testament, zresztą zgodnie z kultura wielu innych społeczności, wskazywał, że łatwiejszą i dla wszystkich dostępną drogą zdobycia potrzebnej wiedzy było także mądre korzystanie z opowiadań starców, którzy pielęgnowali przekazywana z pokolenia na pokolenie bardzo bogatą tradycję ustną (por. Pwt 4, 9; 11, 19; Ps 44, 2; 78, 3-4; Hi 8, 8; 12, 12)[34]. Dlatego wszyscy mogli stąd zaczerpnąć tyle wiadomości, aby w różnych okolicznościach mogli „dać odpowiedź" na wszelkie problemy, jakie stawiało codzienne życie (por. Syr 8, 5-9).

Osoby starsze, właściwie umieszczone w społeczeństwie, mają do spełnienia konkretną misję, której nikt inny nie wykona. W przeciwnym razie będzie do zmarnowana czy zaprzepaszczona szansa, zwłaszcza edukacyjna. W pędzącym na oślep świecie to oni są bezcennymi strażnikami czasu i cierpliwości. Natomiast w świecie zagłuszającego hałasu to oni mogą być znakomitymi mistrzami ciszy i modlitwy. Osoby wspierane mocą Ducha Świętego częściej okazują cierpliwość względem swoich bliźnich (por.

---

[32] Por. Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti",* nr 61, 92; *Katechizm Kościoła Katolickiego,* nr 1717; F.-X. Durrwell, *Il Padre,* s. 185-208; F. Maceri, *Fiducia nella Provvidenza e procreazione responsabile. Riflessioni a proposito di un inciso della Gaudium et spes,* "Rassegna di teologia" 45:2004, s. 529-544; E. Bosetti, *Il Figlio e i figli di Dio,* s. 218-234; R. Tremblay, *Radicati e fondati nel Figlio. Contributi per una morale di tipo filiale, Roma 1997,* s. 125-140; M. Bordoni, *La cristologia nell'orizzonte,* s. 56-68.

[33] Benedykt XVI, *Encyklika "Deus caritas est",* nr 31.

[34] Por. L. F. Ladaria, *Antropologia teologica,* Roma - Casale Monferrato 1986, s. 78-96; G. von Rad, *Teologia Starego Testamentu,* Warszawa 1986, s. 118-124; R. Tremblay, *L'"innalzamento" del Figlio*, s. 37-56; G. Frosini, *Lo Spirito che da la vita. Una sintesi di pneumatologia,* Bologna 1997, s. 174-183.

Mt 18, 26. 29; Ef 4, 2; Kol 1, 11; 3, 12; 1 Tes 5, 14), są wielkoduszne w swej miłości (por. 1 Kor 13, 4; 2 Kor 6, 6; Ga 5, 22)[35]. Chrześcijanin, za przykładem Jezusa (por. Mt 17, 17; Mk 9, 19; Łk 9, 41), powinien być cierpliwy w znoszeniu doświadczeń i prześladowań oraz w obcowaniu z bliźnimi w ogóle (por. 1 Kor 4, 12; Ef 4, 2; Kol 3, 13; 2 Tm 2, 24). Zresztą cierpliwość przekształca się z czasem w wytrwałość (por. 2 Tes 1, 4)[36].

Biblijni bohaterowie, Symeon i Anna, dwoje staruszków, którzy jako jedyni rozpoznali Mesjasza w małym dziecku przyniesionym do Świątyni (por. Łk 2, 25–38) są ikonami tej postawy. Przydomek „starzec" przylgnął do Symeona (Bóg wysłuchał), chyba tylko ze względu na prawdopodobną długotrwałość oczekiwania „pociechy Izraela". Łukasz nie szczędzi Symeonowi zresztą innych, wysoce zaszczytnych określeń. To mąż sprawiedliwy, bogobojny i wyczekujący „pociechy Izraela". Ta więc Symeon oczekiwał Chrystusa, który miał przynieść prawdziwą pociechę Izraela (por. 2 Tes 2, 16; Ga 1 ,4; 2, 20; 1 Tm 2, 6; Ef 5, 2. 25; Tt 2, 14). Przeto nim jeszcze miał być zesłany Duch Święty, „Pocieszyciel najlepszy", przyszedł Chrystus zwany „pociechą Izraela"[37].

Natomiast prorokini Anna (napełniona łaską) to kobieta poświęcona Bogu i interpretatorka Jego zbawczych planów (por. Łk 2, 36; Wj 15, 20; Sdz 4, 4; 2 Krl 22, 14; 1 Kor 14, 3. 25). Należała do tych, co modlitwą, postami i służbą świątynną usiłowali przyśpieszyć zbawienie Izraela. Była z tych, którzy oczekiwali, z tych, dla których oczekiwanie na przyjście Mesjasza było powołaniem życiowym. Anna podobnie jak pasterze wytrwale rozpowiadała o Jezusie z Betlejem wszystkim, którzy oczekiwali przyjścia Mesjasza (por. Łk 2, 20).

Obydwoje mieli wzrok wyostrzony przez lata oczekiwania i modlitwy, by dostrzec i usłyszeć oczekiwany i wymodlony czas łaski i zbawienia (por.

---

35 Por. Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate",* nr 15, 85; Franciszek, *Bulla "Misericordiae vultus",* nr 9; Benedykt XVI, *Encyklika "Deus caritas est",* nr 34; Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti",* nr 238; Franciszek, *Bulla "Spes non confundit",* nr 4.

36 Por. Sobór Watykański II, *Konstytucje dogmatyczna o Objawieniu Bożym "Dei Verbum",*w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje,* nr 5; Jan Paweł II, *Encyklika "Veritatis splendor",* nr 45, 71, 73, 78; Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti",* nr 239; A.-M. Jerumanis, *L'uomo spelndddore della gloria di Dio. Estetica e morale,* Bologna 2005, s. 118-127; R. Tremblay, *Voi, luce del mondo...La vita morale dei cristiani: Dio fra gli uomini,* Bologna 2003, s. 53-65; H. U. von Balthasar, *Teodramatyka,* 2*: Osoby dramatu,* cz. 1*, Człowiek w Bogu,* Kraków 2006, s. 244-258.

37 Por. Franciszek, *Bulla "Spes non confundit",* nr 24; Benedykt XVI, *Encykilka "Spe salvi",* nr 26, 28, 50; Franciszek, *Encyklika "Lumen fidei",* nr 17, 21.

Mt 1, 21; Dz 4, 12). To bogactwo życzliwego wejrzenia Boga (por. Łk 2, 40; Dz 14, 26; 15, 40; 24, 27), przebaczenia (por. Rz 5, 15; Ef 1, 7; Kol 2, 13; Hbr 2, 9) czy obfitości darów duchowych (por. Rz 1, 11; 12, 6; 1 Kor 7, 7; Ef 4, 7; 1 P 4, 10). Oni znajdują łaskę u Boga (por. Łk 1, 28. 30; 2, 52; J 1, 14; Dz 6, 8; 7, 46) i u ludzi (por. Rdz 39, 4; Dz 2, 42; 4, 33; 7, 10)[38]. Wydaje się, że dziś też szczególnie potrzeba współczesnych Symeonów i Ann, którzy powiedzą zagonionym młodym, a może i starszym: „Zatrzymaj się! To, co najważniejsze, jest tuż obok!". Zatrzymaj się i pomyśl jak i po co żyjesz.

Ale współcześnie, żeby ludzie starsi i zatroskani o współczesność mogli to powiedzieć, my musimy zatrzymać się i chcieć ich słuchać. Musimy stworzyć przestrzeń, w której starość nie jest ukrywana jak wstydliwa choroba, ale eksponowana jako cenny i ciągle żywotny zasób przeszłości ku przyszłości. Papież Franciszek w orędziu na I Światowy Dzień Dziadków i Osób Starszych napisał: „Nie ważne, ile masz lat, czy już nie, czy zostałeś sam, czy też masz rodzinę, czy jesteś babcią jeszcze pracujesz, czy lub dziadkiem od młodszych lat czy też trochę później, czy jesteś nadal samodzielny, czy też potrzebujesz pomocy – ponieważ nie istnieje wiek emerytalny, jeśli chodzi o zadanie głoszenia Ewangelii, zadanie przekazywania tradycji wnukom"[39]. Oni głoszą w porę i nie w porę (por. 2 Tm 4, 2), zawsze zatroskani o to, by nie przysłonić sobą słowa Bożego (por. 1 Kor 3, 1-22; 2 Kor 2, 17) zabiegając o ożywienie wiary (por. Rz 1, 5). Zawsze winno być koncentrowane na tajemnicy krzyża i zmartwychwstania Jezusa (por. 1 Kor 1, 21; 2, 4)[40].

To prorocze wezwanie do aktywizacji duchowej seniorów, by nie czuli się odstawieni na boczny tor, zmarginalizowani czy wręcz wykluczeni. To jednak jest zadaniem dla młodych oraz jedną z ważniejszych form miłości bliźniego. Niosą, w mocach Ducha Świętego (por. Lb 11, 29; Jl 3, 1-2; Dz 2, 4. 17-18; 19, 6), tak dziadkowie jak i babcie (por. Dz 11, 27-28; 13, 1-2; 21, 9-10; Ap 10, 11; 18, 20), orędzie napominania, pocieszania, budowania (por. 1 Kor 14, 3; Ap 10, 7; 11, 3)[41].

---

38 Por. Leon XIV. *Adhortacja apostolska "Dilexi te",* nr 63; Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti",* nr 237-240.

39 Franciszek, *Ja jestem z tobą przez wszystkie dni* (por. Mt 28, 20), Orędzie na I Światowy Dzień Dziadków i Osób Starszych, Città del Vaticano 2012; Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei",* nr 29.

40 Por. Benedykt XVI, *Encyklika "Spe salvi",* nr 5, 35, 46.

41 Por. Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium",* w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje,* nr 11; B. Testa, *I sacramenti della Chiesa,* Milano 2001, s. 157-168; J. Ratzinger, *Elementi di teologia fondamentale. Saggi*

5. Ku obdarowaniu

Teologia, a więc orędzie Ewangelii musi zawsze w swej aktualizacji przekładać się na życie, na wybory i postawy moralne. Zatem winno być ścisłym komponentem życia. Ta historia „nowego stworzenia, zaofiarowana w chrzcie św. (por. Tt 3, 5; 2 Kor 5, 17) ma wydawać owoce nowości życia (por. 1 J 2, 29; 3, 9; 4, 7)[42]. Nie wolno dopuścić do tego, aby ono stało się martwą literą. Jurydyzm, a jeszcze bardziej dramatycznie faryzeizm zabija żywotność relacji i ich twórczy charakter (por. Łk 18, 9-14). Co zatem wynika z tych rozważań?

Po pierwsze: odkryjmy na nowo obecność. Jeśli masz dziadków – zadzwoń, odwiedź, spotkaj, wyślij sms, posłuchaj nawet po raz kolejny może tej samej historii. Może w której być ukryte rozeznanie twojej tożsamości. Pytaj ich o wiarę i o to, jak radzili sobie z kryzysami i trudnościami życiowymi. Traktuj ich jak mentorów, a nie jak podopiecznych. Ich obecność oczekuje na naszą obecność

Po drugie: pielęgnujmy pamięć. Warto wpisać imiona zmarłych dziadków do osobistych wypominek, zamówmy Mszę św. w rocznicę śmierci. To jest realna i może im jeszcze ciągle potrzebna pomoc duchowa. Uczmy dzieci, że śmierć nie zrywa więzi międzypokoleniowej. Zapalanie zniczy, składanie kwiatów na cmentarzu to praktyczna lekcja teologii i kształtowanie duchowości obcowania świętych.

Po trzecie: prośmy o wstawiennictwo. Masz problem w małżeństwie i rodzinie? Poproś o pomoc zmarłą babcię, która przeżyła z dziadkiem 50 lat. Może nawet jeszcze pamiętasz ich wspólne życie. Może ich pielęgnowaną bliskość mimo śmierci jednego z nich, która ich już rozłączyła w życiu ziemskim. Szukasz drogi życiowej, odkrycia powołania? Westchnij do przodków, którzy też dokonywali w życiu trudnych wyborów.

Po czwarte: walczmy z wykluczeniem. Rozejrzyj się w swojej parafii,

sulla fede e sul ministero, Brescia 1986, s. 29-38; J. Galot, *L'Esprit Saint, personne de communion,* Saint-Maur 1997, s. 82-102.

[42] Por. Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti",* nr 61, 283; Jan Paweł II, *Encyklika "Redemptor hominis",* Città del Vaticano 1979, nr 10; Benedykt XVI, *Encyklika "Deus caritas est",* nr 17, 31; Franciszek, *Bulla "Misericordiae vultus",* nr 8; Jan Paweł II, *Encyklika "Veritatis splendor",* nr 38-39, 73, 115; R. Penna, *L'apostolo Paolo. Studi di esegesi e teologia,* Cinisello Balsamo 1991, s. 648-671; H. U. von Balthasar, *Spiritus Creator,* t. 3, s. 135-148; E. Bosetti, *Il Figlio e i figli d Dio,* s. 239-247; R. Schnackenburg, *Die Johannesbriefe,* Freiburg-Basel-Wien 1984, s. 164-178; R. E. Brown, *Giovanni. Commento al Vangelo spirituale,* Assisi 1999, s. 1446-1458.

w swoim bloku czy otoczeniu. Może jest tam jakaś samotna starsza osoba, która potrzebuje spotkania i chwili rozmowy. Może oczekuje jakiejś pomocy, np. zakupów czy załatwienia jakiejś sprawy, a może podwiezienia, np. do lekarza. Bycie chrześcijaninem, zwłaszcza w tajemnicy chrztu świętego oraz tajemnicy Kościoła, Mistycznego Ciała Chrystusa zobowiązuje nas do bycia rodziną dla tych, którzy jej nie mają.

Pierwszą wspólnotą, która winna wspierać osoby starsze, jest rodzina, a przede wszystkim dzieci; są one do tego zobowiązane przez IV przykazanie Boże[43], a także przez inne biblijne napomnienia (por. Syr 3, 12-15). Jan Paweł II wskazuje: „Czcić ludzi starszych znaczy spełniać trojaką powinność wobec nich: akceptować ich obecność, pomagać im i doceniać ich zalety"[44], przy czym „relacja między rodziną a ludźmi starszymi winna być postrzegana jako wymiana darów"[45].

W Księdze Przysłów czytamy: „Siwy włos ozdobną koroną: na drodze prawości się znajdzie" (Prz 16, 31; por. Mdr 4, 9; Syr 25, 4-6). Natomiast autor Księgi Mądrości rozważa skrajny przypadek, a mianowicie śmierć sprawiedliwego w młodości (por. Mdr 4, 16), i utożsamia długowieczność z wewnętrzną dojrzałością, która stanowi prawdziwy cel życia ludzkiego i przygotowanie do szczęśliwej nieśmiertelności (por. Mdr 4, 7-19). Jednakże dzięki Jezusowi, który był doskonałym (por. Hbr 2, 10; 5, 9; 7, 28; 12, 2), chrześcijanin powinien ustawicznie zmierzać do doskonałości (por. Kol 1, 28; Hbr 6, 1; 10, 14; Jk 1, 4; 3, 2; 1 J 4, 18). Pełnie doskonałości osiągniemy dopiero w niebie (por. Ef 4, 13; Flp 3, 12)[46].

Ponieważ długie życie jest nagrodą za wypełnienie nakazów mądrości, dlatego starość przynosi człowiekowi zaszczyt (por. Prz 4, 10). Jednak mądrość jest ważniejsza aniżeli liczba lat (por. Syr 25, 2-6; Mdr 4, 8). Tak więc te n, kto otrzymuje mądrość z góry (por. Ef 1, 8. 17; Jk 1, 5; 3, 13-17), może zakosztować sam w dobrach duchowych i dzielić je z innymi (por. 1 Kor 2, 6-16; 12, 8); jego postępowanie cechuje umiar, rozwaga i rozsądek (por.

---

43 Por. Jan Paweł II, *List do moich Braci i Sióstr - ludzi w podeszłym wieku,* nr 11.

44 Jan Paweł II, *List do moich Braci i Sióstr - ludzi w podeszłym wieku*, nr 12.

45 Jan Paweł II, *O szacunku dla ludzi w podeszłym wieku.* Przemówienie do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia, 31.10 .1998, „L'Osservatore Romano" 20:1999, nr 3, nr 4; Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae",* nr 94.

46 Por. Franciszek, XVI Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Ku Kościołowi synodalnemu. Komunia, uczestnictwo, misja.* Dokument końcowy, nr 142; Benedykt XVI, *Encykilka "Spe salvi",* nr 33; Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate",* nr 3-5, 48; Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti",* nr 4.

Ef 5, 15; Kol 4, 5)[47]. Starszym powinno się okazywać cześć i uległość (por. 1 Tm 5, 1-2) ze względu na wiek i doświadczenie.

W perspektywie biblijnej starość nie jest schyłkiem, jest szczytem życia i nowymi zupełnie innymi perspektywami. Jest momentem, w którym człowiek coraz bardziej świadomie staje się najbardziej „podatny" na działanie Boga. Wręcz uświadamiane słabnące siły fizyczne zmuszają do oparcia się na Nim szczerze i całkowicie. Pan jest blisko i staje się niezbędna pomocą w wielu momentach tego etapu życia. Wszelkie życie stworzone jest kruche i przemijające, choć tak bardzo cenne w oczach Boga (por. Ps 36, 10; Iz 40, 7-8; Mt 6, 25-34; J 6, 57; Dz 14, 15; Hbr 10, 31; Ap 4, 9-10)[48].

Dlatego jest wręcz zobowiązaniem pokoleniowym, aby choćby czasem pomyśleć o dziadkach i babciach, z którym jest jeszcze szansa obiecujących i ciekawych spotkań przy stole i posiłkach. Nawiązując od proroków (por. Iz 25, 6) wspólny stół przedstawia szczęście niebieskie za pomocą obrazu radosnej uczty (por. Mt 8, 11; Łk 13, 29; Ap 3, 20) i wyraża oczekiwanie na eschatologiczną biesiadę (por. Mt 26, 29; Łk 22, 30)[49]. Warto także przywołać tych dziadków i babcie, których zdjęcia wiszą na ścianach mieszkania. Oni w sposób dobitny przypominają nam, skąd przychodzimy i dokąd zmierzamy. Bez nich jesteśmy jak drzewo bez korzeni. Z nimi możemy czerpać z głębokich wód Tradycji i mądrości. Warto im zawsze ofiarować dar modlitwy i wdzięcznej pamięci przed Bogiem.

.....

Ziemskie pielgrzymowanie niesie wymiary przemijania każdej żywej istoty. Jednak tylko człowiek jest tego świadomy i reflektuje nad tą rzeczywistością. Dotyczy to szczególnie osób starszych. W rodzinie dziadek i babcia są jest żywą historią. Dzieląc się swą wiedzą i doświadczeniem,

[47] Por. Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate",* nr 88; Franciszek *Encyklika „Dilexit nos",* Città del Vaticano 2024, nr 70, 72; F.-X. Durrwell, *Il Padre,* s. 9-12, 127-132

[48] Por. Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate",* nr 123; G. Piana, *In novità di vita,* t. 1: *Morale fondamentale e generale,* Assisi 2012, s. 68-70; M.-J. Thiel, X. Thévenot, *Pratiquer l'analyse éthique. Étudier un cas. Examiner un texte,* Paris 1999, s. 385-395; s. Bastianel L. Di Pinto, *Per una fondazione biblica dell'etica,* w: *Corso di Morale,* t. 1: *Vita nuova in Cristo,* red. T. Goffi, G. Piana, Brescia 1989, s. 137-146.

[49] Por. Franciszek, *Bulla "Misericordiae vultus",* nr 7; P. Prigent, *L'Apocalisse di s. Giovanni,* s. 149-157, 662-668; H. U. von Balthasar, *Solo l'amore,* s. 89-95; A.-M.-Z., Igirukwayo, *L'Eucaristia. Fondamento cristologico della vita morale,* Città del Vaticano 2006, s. 152-158; J. Ratzinger, *Wprowadzenie w chrześcijaństwo,* Kraków 1970, s. 172-179; R. Tremblay, *Radicati e fondati nel Figlio,* s. 125-141; R. Coste, *Les dimensions sociales de la foi,* s. 78-89.

stając się nauczycielami mądrości i wiary. Natomiast w ich zejściu postrzegani są orędownikami w prawdzie świętych obcowania. Obcowanie ze starszymi winno uczyć szacunku dla nich oraz modlitwy za nich, tak żyjących jak i zmarłych.

Man in old age – about grandmothers and grandfathers

Abstract

The natural regularity of passing generations is probably most perfectly experienced in a multigenerational family. The history of each person as an individual is the history of the family, and the place for grandmother and grandfather in it. They should be seen as teachers and often witnesses of the faith in the Christian family. They stand as heavenly intercessors in the truth of the Mystical Body of Christ and the communion the saints. Despite the passing of time, they are teachers, especially of the transmission of the Gospel message and tradition. It is worth asking what we can do for them? Appreciate their presence, cherish their memory, see their intercessory role and to fight against their exclusion. Grandparents are roots and tradition and wisdom for the future.

Keywords: *Man in old age, Christ, grandmother, grandfather, history, witnesses, faith*

Bibliografia

Balthasar H. U. von, *Solo l'amore è credibile,* Roma 1982,

Balthasar H. U. von, *Spiritus Creator. Saggi teologici,* t. 3, Brescia 1972,

Balthasar H. U. von, *Teodramatyka, 2: Osoby dramatu,* cz. 1, *Człowiek w Bogu,* Kraków 2006,

Bastianel S., Pinto L. Di, *Per una fondazione biblica dell'etica,* w: *Corso di Morale,* t. 1: *Vita nuova in Cristo,* red. T. Goffi, G. Piana, Brescia 1989, s. 137-146.

Benedykt XVI, *Encyklika "Deus caritas est",* Città del Vaticano 2005,

Benedykt XVI, *Encykilka "Spe salvi",* Città del Vaticano 2007,

Benedykt XVI, *Psalm 130 – z otchłani grzechu.* Audiencja generalna, 19,10,2005, "L'Osservatore Romano" 27:2006, nr 2, s. 54-55,

Bordoni M., *La cristologia nell'orizzonte dello Spirito,* Brescia 1995,

Bosetti E., *Il Figlio e i figli di Dio. Etica filiale del Nuovo Testamento,* "Rivista di teologia morale" 36:2004, s. 227-245.

Brown R. E., *Giovanni. Commento al Vangelo spirituale,* Assisi 1999,

Coste R., *Les dimensions sociales de la foi. Pour une théologie sociale,* Paris 2000,

Durrwell F.-X., *Cristo nostra Pasqua,* Cinisello Balsamo 2003,

Durrwell F.-X., *Il Padre. Dio nel suo mistero,* Roma 1998,

Durrwell F.-X., *Lo Spirito Santo alla luce del mistero pasquale,* Roma 1982,

Dziuba A. F., *Orędzie jesieni życia,* „Studia Teologiczne" 35:2017, s. 77-94.

Dziuba A. F., *Pytania wokół starości,* „Gość Niedzielny" 73:1997, nr 44, s. 19,

Feuillet A., *Le caractère universel du Jugement et la charité sans frontières en Mt 25,31-46,* "Nouvelle revue théologique" 102:1980, s. 179-196,

Frame M., *The Doctrine of the Christian Life. A Theology of Lordship,* Phillipsburg 2008,

Franciszek, *Adhortacja apostolska "Amoris laetitia",* Città del Vaticano 2016,

Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate",* Città del Vaticano 2018,

Franciszek, *Bulla "Misericordiae vultus",* Città del Vaticano 2015,

Franciszek, *Bulla "Spes non confundit",* Città del Vaticano 2024,

Franciszek *Encyklika „Dilexit nos",* Città del Vaticano 2024,

Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti",* Città del Vaticano 2020,

Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei",* Città del Vaticano 2013,

Franciszek, *Ja jestem z tobą przez wszystkie dni* (por. Mt 28, 20), Orędzie na I Światowy Dzień Dziadków i Osób Starszych, Città del Vaticano 2012,

Franciszek, XVI Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Ku Kościołowi synodalnemu. Komunia, uczestnictwo, misja.* Dokument końcowy, Città del Vaticano 2024,

Frosini G., *Lo Spirito che da la vita. Una sintesi di pneumatologia,* Bologna 1997,

Fumagalli A., Manzi F., *Attirerò tutti a me. Ermeneutica biblica ed etica cristiana,* Bologna 2005,

Gallitelli A., *Amore è relazione. Padre, Figlio, Spirito,* Trapani 2025,

Gallitelli A., *Le settanta catechesi mariane di Giovanni Paolo II (1995-1997). Per una mariologia biblico-sapienziale sulla "Madre di Dio",* Canterano 2018,

Galot J., *L'Esprit Saint, personne de communion,* Saint-Maur 1997,

Grudem W., *Etica biblica. Un'introduzione al pensiero morale cristiana,* Roma 2022,

Grudem W., *Teologia sistematica. Introduzione alle principali dottrine*

della Bibbia, Chieti 2014,

Gushee D. P., Stassen G. H., *Kingdom Ethics: Following Jesus in Contemporary Context,* Grand Rapids 2016,

Igirukwayo A.-M.-Z., *L'Eucaristia. Fondamento cristologico della vita morale,* Città del Vaticano 2006,

Jan Paweł II, *Encyklika "Evangelium vitae",* Città del Vaticano 1995,

Jan Paweł II, *Encyklika "Redemptor hominis",* Città del Vaticano 1979,

Jan Paweł II, *Encylika "Redemptoris custos",* Città del Vaticano 1989,

Jan Paweł II, *List do moich Braci i Sióstr - ludzi w podeszłym wieku,* Città del Vaticano 1999,

Jan Paweł II, *O szacunku dla ludzi w podeszłym wieku.* Przemówienie do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia, 31.10.1998, „L'Osservatore Romano" 20:1999, nr 3, nr 4;

Jerumanis A.-M., *L'uomo spelndddore della gloria di Dio. Estetica e morale,* Bologna 2005,

Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2002,

Ladaria L. F., *Antropologia teologica,* Roma - Casale Monferrato 1986,

Leon XIV. *Adhortacja apostolska "Dilexi te",* Città del Vaticano 2025,

Leonardi G., *L'infanzia di Gesù nei Vangeli di Matteo e Luca,* Padova 1975,

Maceri F., *Fiducia nella Provvidenza e procreazione responsabile. Riflessioni a proposito di un inciso della Gaudium et spes,* "Rassegna di teologia" 45:2004, s. 529-544;

Maceri F., *Parlare di libertà con i non credenti a partire dal Figlio, che è libero e libera*, "Theologica and Historica 11:2002, s. 283-297;

Mollo G., *La famiglia come luogo di formazione ai valori,* "La Famiglia" 159:1993, s. 26-36,

Mussner F., *La Lettera ai Galati,* Brescia 1987,

Nanna F. Di, *Maria e Giuseppe "Famiglia" di Gesù e sua esemplarità per la famiglia cristiana,* Gli apporti innovativi di Giovanni Paolo II (1978-1999) nel contesto della post-modernità, Roma 2003,

Naselli A. D., Crowley J. D., *Conscience: What It Is. How to Train It, and Loving Those Who Differ,* Wheaton 2014,

Panimolle S., *Lettura pastorale del Vangelo,* t. 3, Bologna 1984,

Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele,* Poznań 1994,

Penna R., *L'apostolo Paolo. Studi di esegesi e teologia,* Cinisello Balsamo 1991,

Piana G., *In novità di vita,* t. 1: *Morale fondamentale e generale,* Assisi 2012,

Prigent P., *L'Apocalisse di s. Giovanni,* Roma 1985,

Rad G. von, *Teologia Starego Testamentu,* Warszawa 1986,

Ratzinger J., *Elementi di teologia fondamentale. Saggi sulla fede e sul ministero,* Brescia 1986,

Ratzinger J., *Wprowadzenie w chrześcijaństwo,* Kraków 1970,

Schnackenburg R., *Die Johannesbriefe,* Freiburg-Basel-Wien 1984,

Signori L., "*Giuseppe di Nazaret, mio padre" (Gesù),* San Paolo in Cariano 2014,

Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium",* Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje,* Poznań 2002,

Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium",* w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje,* Poznań 2002,

Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „Dei Verbum",* w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje,* Poznań 2002,

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes",* w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje,* Poznań 2002

Testa B., *I sacramenti della Chiesa,* Milano 2001,

Thévenot X., *Morale fondamentale. Notes de cours,* Paris 2007,

Thiel M.-J., Thévenot X., *Pratiquer l'analyse éthique. Étudier un cas. Examiner un texte,* Paris 1999,

Tremblay R., *L'„innalzamento" del Figlio, fulcro della vita morale,* Roma 2001,

Tremblay R., *"Prendete il mio giogo". Filiazione e morale,* "Lateranum" 72:2006, s. 305-318,

Tremblay R., *Radicati e fondati nel Figlio. Contributi per una morale di tipo filiale,* Roma 1997,

Tremblay R., *Voi, luce del mondo...La vita morale dei cristiani: Dio fra gli uomini,* Bologna 2003,

YOUCAT Polski. *Katechizm Kościoła Katolickiego dla młodych,* Częstochowa 2011,

Bp Andrzej F. Dziuba - prof. dr hab., emerytowany biskup diecezjalny łowicki. W latach 1989-2004 pracownik Wydziału Teologii KUL, a od 1995 roku Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Kierownik Katedry Historii Teologii Moralnej.